

Anmeldelser

Claude Ake, A political Economy of Africa, London: Longman, 1981, 196 s., 87,00 kr.

Jerker Carlsson, Limits to Structural Change, Uppsala: Scandinavian Institute of African Studies, 1981, 285 s., 120,00 Skr.

I fokus for begge disse bøger er centrale aspekter af de afrikanske samfunds politiske økonomi. Forfatterne påviser, at forståelsen af Afrikas strukturelle afhængighed af omverdenen er helt central for analysen af staternes økonomiske udviklingsmuligheder. Afrikas kolonialisering og dets perifere position efter den politiske frigørelse har frembragt og uddybet nogle eksternt bestemte strukturer og processer i de afrikanske lande, som begrænser deres økonomiske og politiske udviklingsmuligheder.

Claude Ake, der er nigerianer, søger at analysere den proces, hvorved Afrika siden afkolonialiseringen og op til i dag er blevet placeret i periferien af det kapitalistiske verdenssystem og de effekter i Afrika, som denne penetrationsproces har haft. Ud fra et historisk-materialistisk grundlag søger Ake derved at analysere Afrikas politiske økonomi som ét moment i en totalitet.

Fremstillingen er absolut anbefalelsesværdig, den er eksplicit i problemstillingen, velskrevet, og bogen skaber igennem fremstillingen en god forståelse for sammenhængen i dette store emneområde. Specielt må det fremhæves, at han på så få sider formår at foretage en vellykket samlet behandling af de afrikanske samfundsformationers såvel økonomiske som sociale sider, dvs. at det politiske og ideologiske niveau analyseres dynamisk i forhold til det økonomiske niveau. Opdelingen af kapitlerne i strukturelle og processuelle forhold er i denne henseende velegnet, fordi han med procesbeskrivelsen fremstiller udviklingen i de afrikanske samfund dynamisk, hvilket er nødvendigt, når analysen foretages over et så langt tidsrum.

Anmeldelser

Claude Ake, A political Economy of Africa, London: Longman, 1981, 196 s., 87,00 kr.

Jerker Carlsson, Limits to Structural Change, Uppsala: Scandinavian Institute of African Studies, 1981, 285 s., 120,00 Skr.

I fokus for begge disse bøger er centrale aspekter af de afrikanske samfunds politiske økonomi. Forfatterne påviser, at forståelsen af Afrikas strukturelle afhængighed af omverdenen er helt central for analysen af staternes økonomiske udviklingsmuligheder. Afrikas kolonialisering og dets perifere position efter den politiske frigørelse har frembragt og uddybet nogle eksternt bestemte strukturer og processer i de afrikanske lande, som begrænser deres økonomiske og politiske udviklingsmuligheder.

Claude Ake, der er nigerianer, søger at analysere den proces, hvorved Afrika siden afkolonialiseringen og op til i dag er blevet placeret i periferien af det kapitalistiske verdenssystem og de effekter i Afrika, som denne penetrationsproces har haft. Ud fra et historisk-materialistisk grundlag søger Ake derved at analysere Afrikas politiske økonomi som ét moment i en totalitet.

Fremstillingen er absolut anbefalelsesværdig, den er eksplicit i problemstillingen, velskrevet, og bogen skaber igennem fremstillingen en god forståelse for sammenhængen i dette store emneområde. Specielt må det fremhæves, at han på så få sider formår at foretage en vellykket samlet behandling af de afrikanske samfundsformationers såvel økonomiske som sociale sider, dvs. at det politiske og ideologiske niveau analyseres dynamisk i forhold til det økonomiske niveau. Opdelingen af kapitlerne i strukturelle og processuelle forhold er i denne henseende velegnet, fordi han med procesbeskrivelsen fremstiller udviklingen i de afrikanske samfund dynamisk, hvilket er nødvendigt, når analysen foretages over et så langt tidsrum.

Jerker Carlsson behandler for så vidt samme problemstilling, men foretager et snit tidsmæssigt, geografisk og emnemæssigt til at behandle udviklingsmulighederne i Ghana og Liberia i perioden 1950-1971, hvilket giver ham mulighed for en dybere empirisk behandling. Carlsson analyserer dermed på et lavere abstraktionsniveau, og de detaljerede empiriske analyser er i høj grad berettigede.

Akes hovedtese er, at de strukturelle kendetegn ved de afrikanske samfund, disartikulation (dvs. manglende koblingseffekter mellem økonomiens forskellige sektorer), en snæver ressourcebasis (i form af tendens til monoproduktion), monopolitiske tendenser, handelsmæssig og teknologisk afhængighed samt strukturel heterogenitet (dvs. sameksistensen af mange produktionsmåder) er gensidigt forstærkende og resulterer i en strukturel inerti, der gør de fleste af de i Afrika forsøgte udviklingsstrategier uanvendelige med hensyn til at bryde med afhængighed og underudvikling.

I forsøget på at behandle denne tese berører Ake mange centrale u-landsproblematikker, hvoraf vi skal nævne et par eksempler:

Centralt i en af de nyere u-landsdiskussioner (den såkaldte Kenya-debat) er spørgsmålet om det efter den politiske frigørelse fremvoksende nationale borgerskabs rolle i de afrikanske samfund. Dette borgerskab tillægges hos nogle (for eksempel Colin Leys, Bill Warren og andre) evnen til og muligheden for at skabe en kapitalistisk selvreproducerende akkumulationsproces i periferien, men andre (for eksempel Steven Langdon, Ralph Kaplinsky og andre) ikke tillægger det nationale borgerskab en tilstrækkelig størrelse og selvstændighed til at fremme en selvstændig udvikling. Ake placerer sig nærmest i en midterposition, idet han finder, at de nationale borgerskaber har forøget deres politiske og økonomiske magt, bl.a. gennem de statslige politikker, men modsat indgår det nationale borgerskab i et "kompromis" med udenlandske kræfter på grund af afhængigheden af disse. Da de økonomiske udviklingsstrategier endvidere ikke er lykkedes siden kolonifrigørelsen, opstår der legitimitetsproblemer for - og "revolutionary pressures" imod - de nationale eliter, som lægger muligheden for en national uafhængig økonomisk politik.

Interessant er også diskussionen af statslige virksomheder. På grund af det nationale borgerskabs behov for en økonomisk basis og ønske om økonomiske styringsinstrumenter i forhold til en sammenhængende økonomisk udvikling, er der i mange afrikanske lande opstået et statskapitalismefænomen i form af statslige virksomheder, mest udbredt i lande med en socialistisk orienteret udviklingsstrategi, for eksempel Tanzania, men også i lande med en kapitalistisk orienteret udviklingsstrategi, for eksempel Kenya. Ake ser disse virksomheder som videreførelsen af de monopolitiske tendenser i de koloniale samfund, men kommer

ikke med nogen klar vurdering af disse virksomheders rolle i forhold til deres erklærede mål: at fremme den nationale kontrol med økonomien.

I et centralt kapitel om de afrikanske samfundsformationers udviklingsdynamik gennemgår Ake de forskellige udviklingsstrategier, som har været forsøgt siden starten af 60'erne: diversifikation af landbrugseksporten, importsustitueringsindustrialisering, eksportorientering, integreret landbrugsudvikling (specielt Tanzania), regionalt samarbejde m.v.

Hensigten hos Ake er at vise, at ingen af disse strategier har kunnet sikre Afrika en økonomisk udvikling af betydning, omend det ikke er de gode intentioner (for eksempel i FN), det skorter på. Problemet er naturligvis den blokering af udviklingsmulighederne, som den nævnte strukturelle inerti frembringer. Når Ake går så langt som til at tale om "the logical necessity of failure" (p. 170) i forbindelse med gennemgangen af udviklingsstrategierne, er han betænkelig nær ved at være teorilogiker; det synes, som om enhver af de nævnte udviklingsstrategier a priori er uden effekter på muligheden for økonomisk udvikling, på trods af, at han i forbindelse med den tanzanianske landbrugsstrategi, principielt finder den anvendelig, men empirisk må afvise positive effekter.

Hvad er så fremtidsudsigterne for Afrika? Dette spørgsmål behandles i et sidste kapitel, hvor der redegøres for den legitimitetskrise og de "revolutionary pressures", som regimerne er udsatte for på grund af manglen på økonomisk udvikling. De forskellige modstrategier fra regeringernes side forstærker blot samfundenes modsætninger og hindrer herved yderligere muligheden for økonomisk udvikling. Det nationale borgerskab må derfor ikke regnes som den mest centrale, sociale kraft. Det må derimod for det første centerborgerskaberne, hvis Nye Økonomiske Verdensorden-strategi blot vil uddybe afhængigheden, og for det andet de undertrykte klasser i Afrika, hvis muligheder for en revolutionær udvikling dog er små. selv om der eksisterer en potentielt revolutionær situation i Afrika (p. 187).

Bogens konklusion er altså, noget fatalistisk, at de internationale og nationale borgerskaber ikke kan lede Afrika ud af underudviklingen, en revolutionær udvikling er ikke sandsynlig, og underudviklingen vil derfor bestå.

Carlsson ligger til et vist punkt på linie med Akes vurdering af fremtidsudsigterne, men kommer dog med et noget mere nuanceret bud på udviklingsmulighederne.

Problemstillingen for Carlsson er, hvorvidt eksportorienterede økonomier kan igangsætte selvcentrerede, økonomiske udviklingsprocesser. De to lande, Ghana og Liberia, der udgør objektet for problemstillingen kan begge karakteriseres som økonomier, der er centreret omkring produktionen af få råvarer med henblik på

eksport. Denne karakteristik af økonomierne bevirker, at de kan betegnes ved en række fælles strukturelle særtræk: økonomiens udviklingsmuligheder er i høj grad bestemt af udviklingen i de industrialiserede landes økonomier, eksportsektoren antager enklavekarakter, og den nationale økonomi bliver usammenhængende, osv. Disse strukturtræk forbliver ifølge Carlsson uændrede over den betragtede periode (1950-1971) (p. 224), og Carlsson ligger således her helt på linie med Akes konklusioner. Samtidig med opretholdelse af disse strukturelle træk er der imidlertid en udvikling i gang indenfor de enkelte lande, som berettiger en differentieret analyse af de afrikanske landes udviklingsmuligheder. Ghana og Liberia adskiller sig fra hinanden i en række forhold, og derfor har landene i vidt omfang nået forskellige resultater med hensyn til igangsættelse af sammenhængende økonomiske udviklingsprocesser.

Et grundlæggende differentierende træk er kontrollen over produktionen i den eksportorienterede sektor. I Liberia kontrolleredes produktionen af de centrale råvarer, jernmalm og gummi, totalt af udenlandsk kapital, mens cacaoproduktionen, der er den centrale råvare for Ghana, blev varetaget af nationale producenter. Denne nationale kontrol med produktionen betød ganske vist ikke, at Ghana ændrede sin status som leverandør af uforarbejdede råvarer. Derimod skete der det, at det økonomiske overskud fra cacaoproduktionen forblev i landet, og formidlet via staten igangsattes der en økonomisk udviklingsproces. I Liberia bevirkede den totale udenlandske dominans, at overskuddet blev trukket ud af landet, og et økonomisk fundament for landets udvikling var ikke til stede. Denne forskel i kontrol med råvareproduktionen er en væsentlig faktor til forklaring af, at landene i dag befinder sig på hvert sit økonomiske udviklingsniveau.

En anden næsten lige så central faktor er den forskellige karakter af den statslige adfærd i landene. Vi vil her kort referere gennemgangen af statens rolle i industriudviklingen, idet industriktorens størrelse og position i økonomien må betegnes som en afgørende parameter i den nationale udvikling. Den liberianske stat har igennem perioden 1950-71 kun foretaget ubetydelige direkte interventioner i forsøg på at fremme industriudviklingen. Staten har tilvejebragt almene produktionsbetingelser, og har ellers koncentreret sig om opstilling af ultra-liberalistiske attraktionsmomenter i forhold til udenlandsk kapital (den såkaldte Open Door Strategy, pp. 66ff). Eksempler på disse attraktionsmomenter er skattefritagelser, garanti for minimal statslig indblanding i økonomien og fravær af restriktioner overfor kapitaltransfereringer.

I forlængelse heraf har staten kun satset meget lidt på inddragelse af den nationale kapital (p. 73). Staten i Ghana står i vidt omfang i modsætning til ovenstående. Staten har aktivt søgt at fremme industriudviklingen gennem opret-

telse af statslige industrivirksomheder i reproduktionsstrategisk vigtige positioner, udvikling af basisindustrier, og mere generelt, en importsubstituerende industriudviklingspraksis.

Et centralt punkt har hele tiden været inddragelse af de nationale ressourcer som for eksempel kapital. Den aktive interventionisme har imidlertid ikke ændret fundamentalt på Ghanas økonomi. Hertil er der flere årsager (pp.85ff). Vigtigst er, at landet i den betragtede periode har været i en næsten kronisk krisesituation med stor mangel på kapital, forårsaget bl.a. af nedgang i cacao-priserne. Staten har derfor haft en positiv holdning overfor - og gjort sig store anstrengelser for at tiltrække - udenlandsk kapital. Forholdet til udlandet har været præget af en generel velvilje overfor udenlandske investeringer. Dette gælder også det socialistiske styre i 60'erne.

Disse differentierende træk uddyber og nuancerer Carlsson i analyser af to sektorer i de to landes økonomier: minesektoren og den kommercielle landbrugssektor. Et resultat af analyserne er for eksempel, at den ghanesiske stat, relativt set, var i stand til at udtrække mere profit af de udenlandske selskaber end tilfældet var i Liberia (p. 147). Forklaringen er, udover forskellen i udviklingsstrategi, at Ghana er i besiddelse af langt større teknisk kapacitet end Liberia til at udøve kontrol med de udenlandske selskaber, og derudover er der en række branchespecifikke forskelle; således er den liberianske mineindustri vertikalt integreret i transnationale stål-selskaber, hvilket hæmmer kontrolmulighederne. Som et sidste eksempel på et analyseresultat fra Carlsson kan man nævne, at spredningseffekterne af mineindustrien i forhold til den øvrige industri er større i Ghana end i Liberia på grund af førstnævntes højere økonomiske udviklingsniveau.

Disse udpluk af Carlssons bog peger i retning af nødvendigheden af detaljerede empiriske analyser som udgangspunkt for en differentieret bestemmelse af staternes handlingsmuligheder i forhold til dannelse af sammenhængende økonomier. Carlssons konklusion omkring handlingsmuligheder er (p. 231), at de strukturelle afhængighedstræk stadig er dominerende, selv i lande som Ghana, der har været i stand til at igangsætte en beskedent økonomisk udvikling.

Akes og Carlssons bøger må nok anbefales til hver sin læserkreds. Ake henvender sig primært til læsere med en bred interesse i udviklingsproblemer i almindelighed og Afrikas ditto i særdeleshed, mens Carlsson mere henvender sig til læsere med en mere snæver interesse i de af Carlsson behandlede problemstillinger.

Leif Jensen og Peter Munk Christiansen